

KİTAP İNCELEMESİ

Funda Şenol Cantek (2014), “Merkez”e Yön Şaşırtan “Kenar”lar: *Kenarın Kitabı*, (İstanbul: İletişim).

Kenarda dolan(ş)mak “tehlikelidir”; kayıp düşebilirsiniz. Kenarda durmak risklidir; kenar ötelerin, uzakların çetrefilli bilinmezliğine açılan eşiktir, kenar tekinsizdir, kenarda duransa bu tekinsizliğin “-e” haline denk gelir:

Kenarda kalan, tekinsizlik halin “-e” her an açık olan, çeperde kalan tehlike “-ye” yakın ama daha çok da yatkın olan,

Kıyıda duran tehdit “-e” hep beş kalan....

İletişim Yayınevi özellikle son birkaç yıldır tehniyeti hak ettiğini düşündüğüm yayıncılık meylini koruyacağına benziyor. Yani, İletişim, farklı alanlara ait tartışılan, bilinen konuların o güne kadar fark edilmemiş, dillenmemiş, itilen perspektiflerini yakalayabilmiş kimi yazarın kendi alanlarındaki cezri yazarlık hamlelerinin prömiyerliğini üstlenmede kararlı. İşte, geçtiğimiz haftalarda İletişim’den çıkan yepyeni bir çalışmanın daha, kendi alanındaki “ilk”ler serisine katıldığı kanısındayım. Funda Şenol Cantek’in derlediği *Kenarın Kitabı* da tehlikeli, risklerle dolu “kenar”larda dolanmaya, kenarın tozunu kaldırmaya cesaret etmenin radikalliğine sahip bir derleme. Kitap, netameli “kıyı”lara karışma arzusunu duyabilmiş ve bu merakı taşıyabilen bir editörün, bizleri de bu arzuya çağırısı, insani bir duyuş ve bakışa davetiyesi aslında. Bu yüzden çalışma, ötede yaşayanlara ve göz ardı edilmiş yaşantılara odaklanarak sadece kent sosyolojisinin, siyasetin değil, aynı zamanda akademik analizlerin de “kenarı”nda kalmış bir konunun ve bakış açısının “merkezi” önemine işaret etmekte. Bu işaret, merkezden kenara bakan sığ bir akademik gözden ibaret değil. Aksine, merkeze dayalı geliştirilmiş kuramsal referanslarla, merkezi bakış açısına yaslanan geleneksel bir akademik inceleyişin sığılığında cılızlaşmayıp, kenardan merkeze ilerleyerek kentin orta noktasını kaydırıyor, siliyor, size sorguluyor. Kanımca kitap bütün çekiciliği ve sağlamlığını da her makalesinin paylaştığı bu ortak tondan alıyor.

Kenara “itilen”, risklerle/olumsuz sıfatlarla yüklü bir yaşama maruz bırakılmanın mağduru mudur yoksa itildiği mekanın bin bir çeşit tehlikesini

“merkez”e bulaştırmasından sakınılan kenarda tutulması suçlusunu mu? Bir kente merkezden kaç kenar çizilir ya da kentin her kenarı birbirine eşit midir? Peki her “kenarsallaştırma” pratiği aynı biçimde mi işlemektedir? Kentin tutarsız olan kenar açıları farklı kültürel, ekonomik, etnik, cinsiyet dinamikler ekseninde nasıl daralır, genişlemektedir? Çürük, döküntü, pis vs. sokakların, mahallelerin, semtlerin tali, bağımlı kaderi sabit midir, bu sabitlik ne zaman, nasıl hangi sessiz devingenlikte sarsılıp değişir? Çevre daima pasif çoğunluktan merkez ise daima aktif azınlıktan mı meydana gelir? Hangi durumlarda merkez-çevre ilişkisi siyasetin sosyolojisini açıklamakta zorlanabilir?

Kitaptaki her bir makale, bu ve benzeri sorulardan geçerek, bir yandan muhtelif kılıklarda işleyen kenarsallaştırma biçimlerinin –damgalayarak, kriminalleştirerek, “kırleterek”, soylulaştırarak, çöplükleştirerek, dışlayarak-üstündeki perdeyi aralarken, bir yandan da çepere itilenlerin direniş ve hayatta kalma deneyimlerinde gelişen “kırılğan iktidar alanları”nı da öne çıkarmaktan geri durmuyor.

Bu gerçeği; yani merkezin aldığı kararlar çevreyi doğrudan etkilerken çevrenin de merkezin aldığı kararlar üzerindeki faaliyetleri ile çevreyi nasıl etkilediğini/dönüştürdüğünü Ankara’nın “ara” mekanı “sokak”larında ve bu “ara”ya “ekonomik zorunluluk”la sıkışmış sokak satıcıları bağlamında tartışan Alev Özkazanç ve Özkan Ağaş’ın makalesi, çeper ile merkez, meşru ile gayri meşru arasındaki devingen, girift iktidar ilişkisinin daha yakın ve detaylı takibinin imkanını sunuyor. Yazarların 2006-2007 yıllarını kapsayan Ankara-Kızılay sokaklarındaki seyyarlarla sınırlı araştırmalarına dayalı bulgu ve gözlemlerini paylaştıkları bu özgül makale, küresel kapitalizmin yeniden yapılanma stratejileri içinde gittikçe kamusal imkan ve zenginliklerden dışlanan geniş bir enformel kesimin –kaçak, kayıt dışı, göçmen vs.-toplumsal/yasal ve mekansal onaylama ve kabullenmelerin kenarında bırakıldığı kanısını ve beklentisini sorguluyor. Toplum/merkez “dış”ı addedilen bu enformel grupların “ara”lardan taşan hallerinin, mekansal, toplumsal “sınır”lara sığmaz ilerleyişlerinin, kamusalın-sosyalliğin kalbine kalbine dolan yerlerinin ve bu grubun yaratıcı- çatışmalı-uyumlu politikliklerine dair makale boyunca karşılaştığımız ustalıklı deşifre içinse, sokağı, bu coğrafyada da, (-gezi parkı eylemleri tartışmalarından çok daha önce üstelik-) siyasetin şah damarı, sokak “ara”sındakileri ise “gayr-ı resmi sivil toplum” biçiminde tanımlayan siyasal jargonun nüvesi olarak addetmek yanlış olmayacak. Bu deşifre sayesinde, seyyarların otoriteyi temsil eden resmi güçlerle girdikleri mobilize mücadelelerde sokağı ele geçirdikleri anları, inatçı kolektif yayılmalarını, kontrol edilen iken kontrol edene evrilen sosyal/siyasal konumlarını, resmi gücün sokaktaki adımları bildiğimiz zabıta ile kurulmuş “denge siyaset”ini ve bu dengenin/uyumluluk halinin asimetrik güç ilişkisinin çatışmalı doğasına dair ezber bozan işleyişini yakalıyor, yeni seyyarlarla- eskiler arasındaki mesafeyle

ve bu mesafede bu sefer sokağın içinde “kenarsallaştırılan” yeni katılımcılarla ve onları “kenarsallaştırarak” sokaktaki merkezi hakimiyetini koruyan eski seyyarlarla tanışıyorsunuz. Ve tabii ki tıpkı kimin kenarda kimin merkezde, nerenin ne zaman merkez ne zaman çeper olduğunun kestirilemezliği gibi, bu grubun gündelik mücadeleleri içinde belledikleri, kendi mücadelelerinin “elzem”liğini meşrulaştırdıkları toplumsal söylem de, ahlaki ile ahlak dışı, meşru ile gayri meşru olana dair hafızalarda derin bir yarık açıyor.

Bu yarığı genişleten bir başka araştırma, Eylem Ümit Atılğan’ın Ankara Çinçin başta olmak üzere, Elazığ, İstanbul gibi başka şehirlerin de kenar semtlerinde yaşayan, suça karışmış çocuklar ile yaptığı görüşmeleri aktardığı “*Damgalı Mekanlar*” makalesi ise, başını kentten kriminalleştirerek ötelenen semtlere çevirmekte, çevirtmekte... Atılğan’ın *damgalama* olarak dilendirdiği bu siyaset, çocukların mekan ve kendi öznelliklerine dair algı ve ayrımlarının aynı damgalama modunda yinelediğini gösteriyor. Araştırmanın en çarpıcı kesitlerinden biri “*Bahçeli bebesi olsaydı*” sosyal gerçeğinin de farklı olacağını çoktan fark etmiş bu Çinçinli çocukların kişilik ve yaşam tahayyüllerini mekansal bir farklılaştırma üzerine kurduklarını, insanlara ve geleceğe mekansal farklılıklar üzerinden baktıklarını göstermesi. Makale, Çinçinli çocukların onay/kabul/tanınmayı içeren birçok olumlu toplumsal sıfattan dışlanmış olmalarına karşı, suçlu/pislik/kriminal özne gibi olumsuz toplumsal tanımları üstlerine almalarının suçun toplumsal yapılanışını nasıl tetiklediğini ve böylece suçun adres ve aktörünün nasıl istikrarlı kılındığının da cevabını verebilecek bir referans olma niteliğini kazanıyor.

İki makale, kitabın kent politikalarına salt “dışlayıcı” kılığa işleyen bir kenarsallaştırma pratiği olarak yaklaştığına dair haksız bir sanı uyandırmamasın. Keza kitap, bunu ters yüz eden bir hamleyle üçüncü perdeyi, Tahire Erman’ın kentin gecekondu mahallelerine el uzatan, gecekondu apartmanlaştırmaya açarak gecekondu sakinlerini “izole” eden kalkınmacı kent politikasını eleştirdiği “*Kentin Kıyısında Kadın Olmak*” makalesine açıyor. Ankara Karacaören’deki TOKİ konutlarında yaşayamaya “başlayan/zorlanan” gecekondu kadınların deneyimleri, gündelik mücadeleleri bir zamanlar alışık, tanıdık olan yaşam alanlarına inşa edilen bir “yabancılaşma”nın fotoğrafı. Erman’ın kent politikalarının cinsiyetçi ilmiğini çözdüğü hikayesinin kahramanları, apartman kadını rolüne geçiş yapmaya çalışan gecekondu kadınları... Bu geçişe direnen gecekondu kadınları... Yeni evsel mekanlarının dayattığı bu yeni rolün mutsuz ettiği, yerinden ettiği, yordduğu, daha da yoksullaştırdığı kadınlar... Bu rolün “görece” özerklik sağladığı özgürleştirdiği kadınlar... Makaleye kara bir gülmece tadı katan şeyse, sanırım orta sınıf kadın olmaya çabalayanların gecekondu hallerinden rol çalışmaları... Gecekonduya has kadın deneyimleri, kapı önü sohbetleri, kapı önü düşünleri, kolektif olarak yatak-yorgan tiftiklenmesi, asansör önü kahvaltılı sofraları, site

bahçesini, parkını halıların yıkandığı avlulara dönüştürmeleri, yerel yönetimlerin kenti tek tipleştirme politikalarına istihzai bir ton gibi sızıyor. Bu sızış, onların alışkanlıklarındaki hesapsız ısrarlarını, mali ve idari kapasitesi arttırılan belediye/TOKİ aktörlerine kafa tutukları keyifli/hüzünlü bir düelloya çeviriyor.

Kenarın cinsiyetlendirilmiş alanlarına odaklanan bir başka makale de Funda Şenol Cantek, Çağla Ünlütürk Ulutaş ve Sermin Çakmak'ın "*Kamusal ile Özel Alan Arasında Kalanlar*" çalışması. Sokak ile ev arasındaki ayrımı mümkün kılan çizgiyi yakalamaya çalışan yazarlar, bakışlarını bu sefer evin- "özel" in içindeki kenar alanlara, pencere ve balkonlara, yaklaştırmışlar. İşte iki mekan arasındaki ayrımı mümkün kıldığı varsayılan "ara"lığın olanaksızlığını görebilmemizi sağlayan da yazarların bu yakın bakışları. Tabi bunda metnin betimleyici dilinin gücünü de unutmamak gerek. Yani akademik jargonunun boğuculuğuna batmadan ama gündeliğe dair popüler dilin sıhğına da kaymayan, kıvamını bulmuş üsluplarının payı büyük. "Ara"nın tarifsizlik hali elbette ki, evin-sokağa, kamunun özele topyekun bir tevhide halinde işlemiyor, ancak, burada önemli olan, izleyeni aynı anda izlenilir kılan, mahremle kamusalı iç içe geçiren, gözetleyen/denetimci bakışın sahibi kadına pencere kenarından aktif bir sosyal/siyasal pozisyon açan "ara" alanların kadın yaşantısındaki merkeziliğinin kadraja dahil oluşu. Bu anlamda çalışma, ev-sokak gibi hiyerarşik ayrımları eleştiren feminist argümanlar için bir bonus. Makale, görme-görölmeye elverişli balkonları, pencere kenarını ve kapı önlerini salt (kadınlar için) "hürriyet" ya da kamusal-özel gibi ikilikleri geçersizleştirici alanlar olarak okumuyor elbet. Zira, söz konusu *elverişliliğin*, aynı anda bir denetleme, baskı kurma potansiyeline de tekabül ettiği atlanmamış. Bu ara alanların başkalarını kısıtlayıcı cinsiyetçi sosyal baskıyı, namus/ahlak bekçisi kod ve söylemi ürettiği, ahlaki bir denetim mekanizmasına dönüştüğü noktalar da yakalanmış. Kamusal ile özel arasındaki suni/hayali ayrımın altını çizen bu makalenin ardından Elif Ekin Akşit'in makalesi ise, bir başka yapay ayrımın, kentle-köy ayrıştırmasının, bu ikisi arasında işleyen geçişli, helezonik ilişkisi üzerinden bir eleştirisi. Yazar, şehir ile köyün birbirlerini dışlayan değil, aksine birbirlerini kesen, tamamlayıcı bir ilişkide var olduklarını anlatıyor. Köyün/lülüğün kente, kent/liliğün köye taşan özelliklerinin bir modeli olarak da, bir zamanlar türkülere konu olmuş ama şimdilerde bu namını unutmuş bağlarıyla ünlü Niğde şehrinin Kırbağları semtini seçmiş. Bu seçim, Akşit'in analizini, bağ evlerine dair ilk sosyolojik analizlerin biri olarak ayrıca önemli kılmakta. Bununla birlikte Kırbağları sürdürülebilir şehirlere dair gerekli umudu aşılacak Niğde'nin yeşil potansiyelini ve doğallığını koruyabilmiş kalan tek semti olsa gerek. Makale, şehre entegre bir semti, gecekondü tanımından uzaklaştıran unsurları, buna karşı apartman da barındırmayan sokaklarının şehirden farklılaşan yanlarını,

müstakil binası ve geniş bahçelerinin olmasına karşı evlerin takındığı yoksul tavrın onları villa tipi evlerden nasıl/neden ayıştırdığını açan bir katalog. Akşit'in, özgül yapıya ve farklı etnik kökenleri barındıran demografiye sahip bu semt ile bizi tanıştırdığı satırları ise, tıpkı Frances Burnet'in *Gizli Bahçe* kitabının sahip olduğu etki gibi, o bahçeyi görmeye çalışan bir okuyucu merakını da kıskırtmıyor değil.

Merkez-kenar eşitsizliğinin bir sonucu ve çatışmalı alanı olarak ortaya çıkan kirliliğin, çatışmalı özne konumları ile özne mevzilerini ürettiğini Ergene Havzası özgülünde tartıştığı makalesinde Eda Acara, kullanışlı bir yerellik ekolojisi içinde bugüne dek göz ardı edilen kavşakların levhalarını dizip, kent-özne ve anlam ilişkiselliğine dair etkili bir anlatı sunuyor. Acara, makale boyunca, kirliliğin nehrin akıcılığında kazandığı “bulaşıcılığın” altını çizerek aslında bu coğrafyanın batı sınırından yayılan bir metastaza da alarm vermekte.

Neo liberal kalkınma ideolojisinin kültür politikalarına “musallat”lığının yıkıcı, tahripkar ve de riyakar tarzını kavramak içinse, Engin Sarı'nın bu politikanın Ankara'daki çehresini tanıttığı makalesi son derece yararlı bir araç. Ekonomik kalkınma ve turizm odaklı projelerle “makyaj”lanmış *Shopping Fest*'ler kenti/liliği yerel ağızların iddiasında gibi kalkındırır mı, yoksa bu retorik “meta”laşmış bir Ankara'nın paketlenmiş tecemmül müdür? Ticaret kimler arasındadır ve piyasada “ayak bağı” olarak kimler kalır ve bu “fazlalıklar” bir “dönüşüm” methiyesinde nasıl buharlaştırılır?

Sarı'nın makalesinin ardından neo liberal kentsel dönüşüm projelerinin, J. François Perouse'nin söz konusu “fazlalıkları” nerelere /ne şekilde kustuğunu sarsıcı biçimde işaret ettiği *Molozların Hüzünlü Diyarı Periferiler* makalesine yer verilmesi tesadüf olmasa gerek. Perouse, ironiktir ki kentten azade bir alan”mış” gibi kavranan periferilere, kendilerinden kurtulunabilir”mış” gibi bırakılan molozların diyarını, kente yönelik “kalkınmacı” hamlelerin arka, kirli bahçesi olarak açıyor.

Sadece mekanlar mı, hayır, çeperlerle birlikte kenarsallaşan hatıraların hikayesini ise, Ermeniliği Ankara'da unutulmuş Rafael Demirci, F. Şenol Cantek ve Kübra Ceviz'in kendisiyle yaptığı söyleşide dillendiriyor.

Kenarı bunca değişik boyutu ile tartışan bir derleme, rafların pek “kenar”ında kalacağı benzemiyor. Gelgelim bu çok sesli “kenar” korosunda eksik kalmış bir tını da gözden kaçmıyor: “Kenar”da yaşayan, kenara itilen, kenara tek güvenli alan diye sığınan LGBT bireyler. “Kenarın Kitabı”na dahil olamıyor...

Çiğdem Akgül, A.Ü. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.